

SZÍNHÁZ ÉS TUDOMÁNY KONFERENCIA

Program és absztraktok

Időpont: 2025. november 13-14.

Helyszín: ELTE BTK, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, fszt. 39. Kari Tanácsterem

A konferencia házigazdája:

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet
ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet

Társszervezők:

PTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
PTE BTK Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék
PTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola

PROGRAM

NOVEMBER 13. CSÜTÖRTÖK (Kari Tanácsterem)

9.50-10.00 A konferenciát megnyitja Dr. Bartus Dávid, az ELTE BTK dékánja

10.00-12.00 Színház- és táncstudomány: történeti és módszertani keretek

Szekcióvezető: Deres Kornélia

Kricsfalusi Beatrix: „Színházstudomány? Ilyen is van?\": vázlat a diszciplína magyarországi tudománytörténetéhez

Sirató Ildikó: A legnagyobb magyar színház történeti gyűjtemény több mint 75 éves históriája és színház-tudományi föltárásának lehetőségei a 21. század első harmadának végén

Nagy András: Egy tudományos pálya "sors-analízise": Bécsy Tamás életének és életművének transzparenciáiban

Péter Petra: A Budapest Tánciskola Archívum a COURAGE szempontrendszer szerint

Imre Zoltán: A színházstudomány alakulása az utóbbi évtizedekben, elsősorban az ELTE keretein belül

10 perc szünet

12.10-14.10 Performansz-dráma-színház: elméletek és elemzések

Szekcióvezető: Imre Zoltán

Tombi Beáta: Theatrum anatomicum: tudomány és látvány a boncolás színpadán

Darida Veronika: A performansz tudománya

P. Müller Péter: A dráma mint a színházelmélet visszatérő szelleme

Kékesi Kun Árpád: *Kulcskeresők*: egy Örkény-ősbemutató színházkulturális kontextusa

Szilágyi Zsófia Emma: Test és tragikum Székely Kriszta 2022-es *Hedda Gabler*-rendezésében

14.10-15.10 Ebédszünet

15.10-16.50 19. századi látványosság, szórakoztató kultúra és tudomány

Szekcióvezető: Darida Veronika

Teller Katalin: Kritikai forráselemzés és korai tudománynépszerűsítő előadások

Deres Kornélia: Tudomány és látványosság: népszerű kultúra és a tudás körforgása a 19. században

Kertész Ádám: Test és tudomány a nyilvánosság előtt: Henri Dessort bonctani vándorkiállítása Pest-Budán

Kovács Viktor: Intermedialitás és effektushasználat: látványelemek a reformkori vígjáték tévéjáték-adaptációiban

Kovács Dominik: A horror látványesztétikája: a hatáselemek jelentősége a reformkori magyar színpadon

10 perc szünet

17.00-19.00 Részvételiség, kutatás és színészi módszertanok

Szekcióvezető: Teller Katalin

Kiss Gabriella: A kutatás lázadás: színház – dráma – nevelés – tudomány

Oblath Márton: A kutatás dramaturgiái: a részvételi színház mint laboratórium

Pikli Natália: A színészi „átszellemülés” nyomában: mit mond a színházi gyakorlat, mire lehet jó a modern tudomány?

Adamovich Ferenc: Sztanyiszlavszkij rendszere, a jóga és a virtuális valóság összefüggése a mozgáselemzés tekintetében

Csete Borbála: Színház és tudomány az Ördögkatlanban

NOVEMBER 14. PÉNTEK (Kari Tanácsterem)

10.00-11.40 Színház és dráma: intézményi és társadalmi vetületek

Szekcióvezető: Imre Zoltán

Gara Misl: Démonok gyülekezete: a színházellenesség társadalompolitikája a korai kereszténységben

Asztalos Örsike: A női hangok hiánya néhány modern dráma befogadástörténetében

Heltai Gyöngyi: Közlekedési és kommunikációs innovációk hatása a színházi ügynöki szakma magyarországi professzionalizációjára

Csadi Zoltán: Levél, szerző, színház: Hunyady Sándor és Jób Dániel levelezése mint intézménytörténeti forrás

10 perc szünet

11.50-13.50 Philther-szekció

Szekcióvezető: Pikli Natália

Cselle Gabriella: Szentpétery Zsigmond: *Czigány*, 1853.

Jákfalvi Magdolna: Házi tragédia. Zsótér Sándor: *Fondor és szerelem*, 2016.

Muntag Vince: Megfiatalított Molnár (?). Berényi Gábor: *Játék a kastélyban* 1957.

Oláh Tamás: „Hamarosan megtudtuk, hogy is fogunk itt élni.” Lányi István: *Anna Frank naplója*, 1958. (Járasi Magyar Népszínház)

Porogi Dorka: Hevesi Sándor: *A néma levente*, 1936.

13.50-15.00 Ebédszünet

15.00-16.40 Színház, politika, kultúra

Szekcióvezető: Ring Orsolya

Rigó Renáta: Szakmaiság vagy propaganda? A Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség szerepe az ötvenes években

Ring Orsolya: A kultúra politikává válása: a tiszaföldvári Hajnóczy József Gimnázium irodalmi színpadának története (1965–1967)

Schuller Gabriella: Egy hagyaték tanulságai és tanúságai: a Kovács István Stúdió (1972–1976) előadásairól

Rácz Ráhel: Gazdaság- és társadalomtörténeti aspektusok Várkonyi Zoltán Művész Színházában

10 perc szünet

16.50-19.00 Art As Research-szekció

Szekcióvezető: Deres Kornélia

Kelemen Kristóf: Szellemek nyomában: a *Necromancy* című VR-performansz alkotófolyamatáról

Kovács Krisztina: Nézői levelek mintázatai: a *Szabadság Matiné* 1970-es rekonstrukciójához használt források digitális elemzése

Sahin-Tóth Sára: Peter Handke kínvallatásai

Végh Ildikó: *Mese volt, minden szava igaz volt* a Katonában

Zsigó Anna: A dramaturg mint nő

Szabó-Székely Ármin: Performatív kutatás Pécssett

19.00 A konferencia zárása

ABSZTRAKTOK

November 13. csütörtök

10.00-12.00 SZÍNHÁZ- ÉS TÁNC TUDOMÁNY: TÖRTÉNETI ÉS MÓDSZERTANI KERETEK

Kricsfalusi Beatrix (Debreceni Egyetem)

„Színháztudomány? Ilyen is van?”: vázlat a diszciplína magyarországi tudománytörténetéhez

Németh Antal e többekben valószínűsíthetőleg megfogalmazódó, rácsodálkozó kérdéssel indítja lelkes beszámolóját a berlini egyetem színháztudományi intézetében töltött ösztöndíjas időszakáról. Németh az 1928–29-es tanévet tölti beiratkozott hallgatóként Max Herrmann 1923-ban alapított intézetében, amelyet máig a színháztudomány mint önálló akadémiai diszciplína bölcsőjeként tartunk számon. Hazatérése után egész életében arra törekedett, hogy egyetemi színháztudományi intézetet alapítson, és ezzel Magyarországon is megteremtse a színházi múlt szaktudományos vizsgálatának, valamint a színész- és rendezőképzés megújításának lehetőségét. Debrecenben Mitrovics Gyula Neveléstudományi Intézetében, a Pázmányon Hekler Antal Archeológiai Intézetében, Szegeden pedig Szent-Györgyi Albert és Sík Sándor felkérésére tart egyetemi magántanárként színháztudományi kurzusokat – az önálló intézet megalapítása mindhárom helyen kudarcba fullad, a Színművészeti Akadémián pedig jobbra szóba sem került a neve.

A színháztudomány magyarországi eredettörténetéhez visszafordulva olyan színházszakmai és tudománypolitikai törésvonalak válnak láthatóvá, amelyek máig meghatározzák diszciplínánk helyzetét. Előadásomban e hipotézist kifejtésre, valamint egy átfogó tudománytörténeti kutatás kérdésirányainak felvázolására teszek kísérletet.

Sirató Ildikó (Magyar Táncművészeti Egyetem)

A legnagyobb magyar színháztörténeti gyűjtemény több mint 75 éves históriája és színháztudományi feltárásának lehetőségei a 21. század első harmadának végén

A rövid előadás természetesen nem ad módot az MNM KK OSZK színháztörténeti gyűjteményének formális-hivatalosan 1949-ben kezdődött históriájának áttekintésére és teljeskörű szerkezeti-tartalmi bemutatására, ám arra nincs is szükség, hiszen a hazai (széles értelemben vett) színháztudományi kutatás iránt elkötelezett tudósok és egyetemi hallgatók, doktorjelöltek jól ismer(het)ik a kollekciót, melynek használatához és kutatásaihoz a gyűjtemény (a Színháztörténeti és Zeneműtár) munkatársaitól minden segítséget és hozzájárulást megkapnak.

A prezentáció fókuszában a legnagyobb és a teatrológia papíralapú (részben digitalizált és/vagy born digital) szöveges és képi forrásdokumentumait tekintve a szakterület legszélesebb körét (a színházon kívül a bábjátszást, a tánc- és zenés színházi műfajokat; a hivatásos intézmények működésén túl a műkedvelő, amatőr, alternatív és diák-/iskolai színjátszást; történeti értelemben [is] véve a kastélyszínházak és a mindenkori vándortársulatok aktivitását stb.) befoglaló gyűjtemény jelenkori használatának, a különböző dokumentumtípusok forrásértékét definiáló szempontoknak, néhány érdekesebb részletkérdésnek a bemutatása áll.

A színjátékelemekre vonatkozó források kutatása és forráskritikája a színházi filológia kiindulópontja, minden elemzés és szintézis, minden színházelméleti és -történeti földolgozás alapja. Érdemes tehát egy időrogtatott pillantást vetni arra, hogyan találkozunk a 21. század harmadik évtizedének közepén az összegyűlt/összegyűjtött dokumentumgyűjtemésekkel, s miképpen bonthatjuk ki segítségükkel a régmúlt színelőadások és színházi alkotók, intézmények tevékenységének részleteit, „titkait”, s miképpen dolgozhatjuk föl (be) a belőlük leszűrt információkat egy történeti vagy szinkrón kortárs modellbe(n).

A prezentáció néhány konkrét dokumentum(csoport) példáján szemlélteti a színháztudományi kutatás lehetséges folyamatait.

Nagy András (Pannon Egyetem)

Egy tudományos pálya „sors-analízise”: Bécsy Tamás életének és életművének transzparenciáiban

Művészeknél hagyományosan érzékelhető és érzékeltethető azoknak az élet-eseményeknek a művekben felbukkanó rezonanciája, amelyek összefüggéseket mutatnak sors és életmű között; de a tudományos pályafutás esetében efféle megközelítéssel nemigen találkozunk.

Előadásomban Bécsy Tamás, a magyar színháztudomány kiemelkedő alakja, az iskolateremtő gondolkodó „esettanulmányán” keresztül kívánom felmutatni azokat a transzparenciákat, amelyek az élet és alkotások között sejthetők, ha nem is mutatkoznak meg egykönnyen. Semmiképpen sem egy hagyományos biográfia tényeinek lenyomatát keresem a művekben, hanem a személyes sorsban rejlő ellentmondások, dilemmák, krízisek és konfliktusok továbbélését a tudományos kérdések feltételében, a kialakított szemlélet meghatározásában, a konklúziók levonásának mikéntjében.

Bécsy Tamás alakja és öröksége erre nem csak azért alkalmas, mert páratlan eredetiséggel és következetességgel haladt a saját maga által kijelölt úton, de azért is, mert élete során megjárta börtönt és akadémiát, része volt súlyos bántalmazásban és szakmai sikerekben, talán alanya, de mindenképpen tárgya volt állambiztonsági jelentéseknek, a „puha” diktatúrának áldozata és némiképpen terméke is volt. Előadásom több ponton eddig ismeretlen kutatási eredményekre épül, és a konkrét „sors-analízisen” túl elméleti kérdéseket is felvet.

Péter Petra (Budapest Cirkuszművészeti és KortársTánc Főiskola)

A Budapest Tánciskola Archívum a COURAGE szempontrendszer szerint

A Budapest Tánciskola Archívum (BTA) 2016-ban jött létre. Az anyagok rendszerezését, digitalizálását, publikálását azóta folyamatosan végzem, idő és pályázati források függvényében. Az archívumi anyagok Angelus Iván szakmai tevékenységéhez kapcsolódó események és intézmények dokumentumai. Ez 1979-től, az Új Tánc Klub indulásától jórészt a kortársTánc terén végzett munkájához kapcsolódó anyagokat jelenti. Az érintett intézmények: Kreatív Mozgás Stúdió (1983–1999), Modern Tánciskola (1990–1991), Budapest Tánciskola (1991–1998), Budapest Táncművészeti Szakközépiskola és Alapfokú Művészeti Iskola (1998–2022), Budapest KortársTánc Főiskola (2004–2023). Az online archívum felületén (archivum.tanc.org.hu) a nyolcvanas évek anyagának jelentős része szabadon hozzáférhető és kutatható.

A tervezett konferencia-előadásomban a BTA gyűjteményt a COURAGE kutatás szempontrendszer szerint mutatom be. A COURAGE nemzetközi kutatási projekt a kelet-európai kulturális ellenállásokkal foglalkozó gyűjtemények bemutatásához dolgozott ki egy tipológiát. A projekt keretében a kulturális ellenállás fogalmának szűkebb és tágabb értelmével egyaránt dolgoztak. A szűkebb jelentéskörű „direkt politikai ellenállás” mellett bevonták a kutatásba azokat a törekvéseket is, melyek „a kulturális szabadság autonóm gyakorlása” tágabb fogalomértelmezés körébe tartoznak. A BTA nyolcvanas évekhez kapcsolódó dokumentumgyűjteménye ez utóbbi körhöz kapcsolódik, hiszen működésének módja, valamint művészeti és képzési tevékenysége egyértelműen „nonkonformista kulturális gyakorlatként” azonosítható. A teljes nyilvántartásban 20 ország 293 gyűjteményét dolgozták fel, amelyből összesen 30 érintett az előadóművészeti témában. A nyilvántartás magyarországi gyűjteményi körében az összesen 44 gyűjtemény közül ötöt soroltak az előadóművészeti témakörbe (is): a Fekete lyuk, a Fortepan, Király Tamás hagyatéka, valamint az Orfeo Csoporttal kapcsolatos két gyűjtemény. A KMS kulturális pozícióját a magyarországi underground hálózatban jól mutatja az a tény, hogy mind az öt gyűjteménnyel felfedezhető a közvetlen vagy közvetett kapcsolódás. A COURAGE adatbázisában szereplő további magyarországi gyűjtemények és személyek – pl. Artpool, Beke László, Bp. Szabó György, Baksa Soós László, Kistamás László, Németh Ilona, Fodor Tamás – is kapcsolhatók a KMS szakmai tevékenységéhez. A BTA bemutatása során arra is kísérletet teszek, hogy megrajzoljam ezt a kulturális hálózatot.

Imre Zoltán (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

A színháztudomány alakulása az utóbbi évtizedekben, elsősorban az ELTE keretein belül

Az előadás a hazai színháztudomány alakulásának elsősorban az ELTE-t érintő kérdéseit és lehetőségeit elemzi. Visszatekint a Bécsy Tamás által a 90-es évek elején alapított, majd Földényi F. László által vezetett Színháztudomány programra; a programnak a bolognai „átállás” általi megszüntetésére, illetve annak egyes elemeinek a Művelődéstudomány minor/szakirányba történt integrálására. Ezután a színháztudomány intézményes kiépülésével foglalkozik: a 2017-ben bekövetkezett változással, amikor a Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet és a Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet szervezésében elindult a Színházi stúdiumok minor program. Majd ennek a folyamatnak a következő lépéseivel a 2021-ben létrejött Színháztudomány MA szakkal és a 2026-ban induló Színháztudomány Doktori Programmal. Miközben az előadás elsősorban az ELTE BTK intézménytörténetére és azon belül a színháztudomány intézményi kiépülésére koncentrál, ezt megpróbálja a hazai és az európai színháztudomány alakulástörténetébe integrálva kezelni.

12.10-14.10 PERFORMANSZ-DRÁMA-SZÍNHÁZ: ELMÉLETEK ÉS ELEMZÉSEK

Tombi Beáta (Pécsi Tudományegyetem)

Theatrum anatomicum: tudomány és látvány a boncolás színpadán

Az előadás a *theatrum anatomicum* fogalmából kiindulva tekinti át színház és tudomány kapcsolatát a XVI–XVIII. századi Európában.

A korai források tanúsága szerint (Alessandro Benedetti: *Anatomice sive historia corporis humani* (Velence, 1502), Berengario da Carpi: *Isagoge breves in anatomiam humani corporis* (Velence, 1535), valamint Thomas Bartholin: *Domus anatomica Hafniensis brevissimè descripta* (Koppenhága, 1662)) a nyilvános boncolásokat kifejezetten erre a célra kialakított épületekben tartották, amelyek az ókori amfiteátrumokat idézték. A test feltárását szigorú rend szerint hajtották végre. E rend szervezettsége és rituális jellege a liturgikus szertartásokhoz hasonlítható, ami ünnepélyes, szakrális dimenziót adott az eseménynek.

Az itáliai egyetemeken, különösen Bolognában és Padovában, a XVI–XVIII. században a nyilvános boncolások hagyományosan a farsangi időszakhoz kötődtek. Ilyenkor nem pusztán oktatási gyakorlatok voltak, hanem látványos, ünnepélyes jellegű események, amelyekre nemcsak az orvostanhallgatók, hanem a városi elit és a művelt polgárság is ellátogatott. Ily módon az anatómiai színház a tudományos megismerés és a közösségi reprezentáció sajátos metszéspontjává vált, ahol a test feltárása egyben a tudomány és a városi kultúra ünnepévé is emelkedett.

Az előadás korabeli szövegek és források alapján vizsgálja a tudományos színház gyökereit, és arra keresi a választ, vajon a mai tudományos színház valóban az anatómiai színház hagyományában gyökerezik, vagy inkább több, egymással párhuzamos történeti forma találkozásából született.

Darida Veronika (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

A performansz tudománya

Előadásomban először azt vizsgálom, hogy a performansz korai korszakában (az 1950-es évektől kezdve) hogyan kapcsolódott a tudományos világképhez, az új felfedezésekhez, a tudományos intézményekhez (szabadegyetemekhez és egyetemekhez), elsősorban John Cage, Joseph Beuys és Erdély Miklós példáit idézve. Majd röviden kitérek arra, hogy mit jelent, milyen következményekkel jár és milyen kérdéseket vet fel, hogy a performansz maga is tudománnyá vált.

P. Müller Péter (Pécsi Tudományegyetem)

A dráma mint a színházelmélet visszatérő szelleme

„Kísértet járja be a színházstudományt – a drámairodalom kísértete”

A színházművészet mibenlétére, illetve a színházi előadás definitív meghatározására törekvő, önmagukat a színházstudomány diszciplínájába pozícionáló elméletek nem egyszer tekintik magától értetődőnek, hogy kiinduló- vagy viszonyítási pontként a drámairodalmat veszik alapul. Mintegy a dráma függvényében tekintenek a színházra. Ennek lehetséges okait, indokolthatóságát és/vagy indokolhatatlanságát járja körül az előadás, néhány színházstudományi példa elemzésén keresztül.

Kékesi Kun Árpád (Károli Gáspár Református Egyetem)

Kulcskeresők: egy Örkény-ősbemutató színházkulturális kontextusa

Örkénytől a *Kulcskeresők* leginkább Major Tamás 1977-ben, a Nemzeti Színházban készült rendezésén keresztül él a színházi emlékezetben. A darab eredeti bemutatója azonban 1975-ben volt Szolnokon, Székely Gábor színrevitelében, és nagyobb elismerést hozott, mint egykori főiskolai mesterének tizennégy hónappal későbbi, budapesti munkája. A színmű a 900. születésnapját ünneplő Szolnok városának felkérésére született, s ünnepi bemutatója kiemelt szakmai figyelem, ám gyér nézői érdeklődés közepette zajlott. Székely ekkor – a *Tóték* 1969-es szolnoki, a Thália színházi produkció fölő magasodó rendezése, illetve a *Macskajáték* 1971-es szolnoki, példátlan sikerű ősbemutatója után – már valóságos Örkény-szakértőnek számított, a Szigligeti Színház pedig „az ország egyik legjobb együttesének, a megye jogos büszkeségének”. Mi okozta akkor az igencsak foghíjas nézőtereket, a befogadás anomáliáját? Előadásom erre a kérdésre keresi a választ.

Szilágyi Zsófia Emma (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Test és tragikum Székely Kriszta 2022-es *Hedda Gabler*-rendezésében

Székely Kriszta 2022-ben, a Katona József Színházban bemutatott *Hedda Gabler*-rendezésének egy négyperces részlete kiváló lehetőséget kínál tragikum és performativitás összefüggéseinek vizsgálatára. A jelenet egyetlen érzéki mozdulatból áll: egy férfi lecsúsztatja kezét egy nő mellkasán. Előadásom arra keresi a választ, hogy a nézői észlelés és megértés során mely tényezők teszik az említett mozzanatot (nem az Ibsen-dráma, hanem) a rendezés legtragikusabb pontjává? Mi váltja ki a nézőben a megrendülést, és miért? E kérdéseket egy önmagát és másokat elutasító, boldogtalan test színpadi „működését” elemezve igyekszem megválaszolni.

15.10-16.50 19. SZÁZADI LÁTVÁNYOSSÁG, SZÓRAKOZTATÓ KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY

Teller Katalin (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Kritikai forráselemzés és korai tudománynepszerűsítő előadások

Színház- és általában előadóművészet-történeti elemzések óhatatlanul szembesülnek az elemzés tárgyának efemer jellegével, az előadások „itt és most”-jának, performatív jegyeinek rekonstruálhatatlanságával. Jóllehet a szóba jöhető források spektruma részben a digitalizációnak köszönhetően tágult, ám különösen a korai, a kép- és hangrögzítés lehetőségét nélkülöző színház-történeti periódusokra vonatkozóan a kutatás módszertana kettős közvetettséggel kénytelen számolni. Előadásomban 19. századi ausztriai és magyarországi példákon keresztül járom körbe a forráshiányosság és az áttételesség problémáját, valamint az előadások elemzésének ebből adódó buktatóit.

Deres Kornélia (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Tudomány és látványosság: népszerű kultúra és a tudás körforgása a 19. században

Előadásom azt vizsgálja, hogy a 19. században miként kapcsolódott össze a tudományos eredmények és technológiai innovációk bemutatása a vizualitás és látványosság dimenzióival. Ehhez annak megértésére van szükség, hogy a korban számos tudományos és technológiai fejlemény terjedése a transznacionális európai szórakoztató kultúra kontextusában értelmezhető produktívan. A fizika, zoológia és optika területéről pár esettanulmány rövid ismertetésén keresztül igyekszem bizonyítani az előadások történeteként értett tudomány- és tudástörténet perspektívájának jelentőségét. A tudáskörforgás performativitásának fókuszba kerülése abban segíthet, hogy a történeti innovációkat ne pusztán elméletek és gondolatok relációjában, hanem a cselekvés, a nyilvános bemutatás, a társadalmi aktivitásként értett előadás, illetve az előadók és közönség egymásra ható dinamikája szempontjából vizsgálhassuk.

Kertész Ádám (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Test és tudomány a nyilvánosság előtt: Henri Dessort bonctani vándorkiállítása Pest-Budán

Előadásomban Henri Dessort impresszárió 1862-ben, a régi Fűvészkertben rendezett bonctani vándorkiállítását vizsgálom, amely a 19. századi tudományos ismeretterjesztés és populáris kultúra találkozási pontjaként értelmezhető. A kiállítás az orvostudomány eredményei mellett a látványosság- és szenzáció iránti közönségérdeklődésre is épített, így a korszakban kibontakozó „tudományos szórakoztatás” egyik példaként értelmezhető. Dessort pest-budai kiállítása egy szélesebb, európai hálózat részeként érthető meg, amelyben a tudományos tudás közvetítése és a közönség szórakoztatása szorosan összekapcsolódott. Elemzésemben emiatt kitérek a 19. századi bonctani kiállítások műfaji sajátosságaira, a tudomány és látványosság közötti határ elmosódására, valamint arra, miként formálták ezek az események a közgondolkodást a test, az orvostudomány és a tudományos autoritás kérdéseiben.

Kovács Viktor (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Intermedialitás és effektushasználat: látványelemek a reformkori vígjáték tévéjáték-adaptációiban

„A különféle cselszövények mozgatói mindig intellektuális típusok, a tragédiákban általában gonosz, elvetemült, alantas jellemek [...], a vígjátékok intrikusai viszont inkább a kiszolgáltatottak, elnyomottak oldalán álló ravasz, de jóindulatú alakok” – írja Staud Géza az 1972-ben kiadott *Világirodalmi lexikon*ban. A kulturális köztudatban az intrikus szerepköri sajátosságai összekapcsolódnak a reformkori magyar drámairodalommal, a karaktertípus egyik legismertebb példája a *Bánk bán* Biberachja. Hipotézisem szerint a harmadik-negyedik műsorréteg és a romantikus tragédia megjelenésével az intrikus rögzített személyiségjegyei egyre kevésbé reprezentálódnak a tragikus szűzséjű drámákban, inkább a középfaajú darabok, a komédia és a népszínmű (illetve a századforduló környékén az operett) részeként élnek tovább. A jelen előadás a 20. század intermedialis példáján keresztül vizsgálja az intrikusfigurák alakábrázolását. A reformkori magyar vígjáték talán legemblematisabb intrikusa Lombai inspektor Kisfaludy Károly *Csalódások* című művéből, aki az uradalmi intéző státuszában jeleníti meg az uralkodóhoz színleg kötődő, de azt nemegyszer önös szándékkal manipuláló cselszövőtípus karakterjegyeit. A Zsurzs Éva rendezte 1973-as tévéjátékban Balázs Samu játssza Lombait. Mind az adaptáció, mind pedig az alakítás koncepciója kapcsolatot tart a mű kontextusával, rekonstruálni igyekszik a reformkori színház működését, ugyanakkor a megvalósítás helyenként a 20. század újíto szándékával és effektusi eszköztárával közelít a darab cselekményéhez, a jelenetek struktúrája néha megváltozik, a szereplők monológjait szongok váltják fel. Az előadásban az intermedialitásnak az alakábrázolásra, különösképpen az intrikus megjelenítésére gyakorolt hatását elemzem, illetve röviden kitérek a tévéjáték recepciótörténetére is.

Kovács Dominik (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

A horror látványesztétikája: a hatáselemek jelentősége a reformkori magyar színpadon

Bár a későbbi irodalomtörténeti kontextus elsősorban pejoratív műfajjelölő terminusként alkalmazza a „rémdráma” kifejezést, az ekképp meghatározott művek karakterológiai és recepcióbeli összefüggései a tragikus dramaturgia egy létező és a korban népszerű válfajára utalnak. A drámatípus leghíresebb példája Czakó Zsigmond 1846-os *Leonája*, amely a kritikák, elemzések és visszaemlékezések szerint a hátborzongató történet- és hatáselemei (például a nyílt színen ábrázolt gyermekgyilkosság, amit a címszereplő hajt végre) miatt csúfosan megbukott a 19. századi közönség előtt. A jelen előadás a *Leona* fogadtatásának és későbbi kanonizációjának összevetésében tárgyalja Fogarasi Nagy Pál *Bubekek* című drámáját, amelyet 1840. április 25-én mutattak be Marosvásárhelyen, s amelyet Bayer József „borzalmas romantica magyarországi képviselőinek egyik legjellegzőbb példányá”-nak nevez. A darab cselekményének középpontjában Bubek Lőrinc bán özvegye, az incestuózus szándékú, gátlástalan Mathilde áll, akit az ősbemutatón Mátéfiné Csávási Mária alakított. A szinte a tébolyultságig ellentmondásos személyiségű, antagonisztikus női főszereplő alkalmazása a *Leona* mellett Tóth Lőrinc *Ekebontó Borbála* és Garay János *Bátori Erzsébet* című tragédiájával is rokoníthatóvá teszi Fogarasi Nagy művét. A prezentáció rekonstruálni igyekszik Mathilde megjelenítésének korabeli színpadi eszközeit, a hozzá kapcsolódó látványosságokat, s az alakábrázolási hagyománnyal való találkozását.

17.00-19.00 RÉSZVÉTELISÉG, KUTATÁS ÉS SZÍNÉSZI MÓDSZERTANOK

Kiss Gabriella (Károli Gáspár Református Egyetem)

A kutatás lázadás: színház – dráma – nevelés – tudomány

A tudományelméleti és -történeti kutatások Thomas S. Kuhn nevéhez fűződő paradigmaváltásához hasonló jelentőségű Ariun Appadurai, indiai-amerikai antropológus koncepciója, mely szerint „a kutatás nem más, mint egy általános képesség speciális megnevezése, azé a képességé, amely alapján szakszerű módon tájékozódhatunk olyan dolgokról, amelyeket ismernünk kellene, de még nem ismerünk”. (Appadurai, 2006: 167) E koncepció értelmében normál tudományos tevékenység csakis hatalom- és tudásszerkezet összefüggérendszerében vizsgálható, hiszen a kutatás intézményesített gyakorlata mélyen be van ágyazva az uralkodó hierarchikus viszonyokba. Előadásomban úgy tekintem át a hazai színházi nevelés diszciplináris nagykorúvá válásnak folyamatát, mint egy praxis társadalmi re-kontextualizálódásának és re-konstruálódásának történetét. Tézisem szerint egyfelől a dráma- és színházpedagógia tudástermelése feletti ellenőrzésnek a társadalmi egyenlőtlenségeket újratermelő igénye (protokollok, rítusok, szabályozók révén) igenis ki tudja sajátítani és hatástalanítani képes az (ön)megértés megváltoztatására irányuló formákat. Másfelől a termelőfolyamat heterarchikusságának kritikai potenciálját szem előtt tartó – leginkább akciókutatásként értett (Udvarhelyi-Dósa, 2020) – gyakorlat azért tud ennek ellenállni, mert előadásról előadásra, foglalkozásról foglalkozásra „paradigmaváltásra” törekszik: a *részvételiség* és a *bevonódás* megcsináltsága felől megragadható teatralitás azt igazolja (Kiss, 2024:89-154), hogy „minden emberi lény kutató, mivel mindannyian hozunk olyan döntéseket, amelyekhez szükséges, hogy szisztematikus módon aktuális tudáshorizontunk mögé hatoljunk.” (Appadurai, 2006: 167)

Oblath Márton (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

A kutatás dramaturgiái: a részvételi színház mint laboratórium

Az előadás olyan részvételi színházi dramaturgiák elemzéséből indul ki, amelyek a „cselekvési lehetőségek” kollektív vizsgálatát színházi kutatásnak, kutatószínháznak vagy drámaalapú kutatásnak nevezik. Először Jacob Levy Moreno szociometria- és Augusto Boal dinamizálás-fogalmát – a hétköznapi élet megismerésére törekvő mikroszociológia módszertani kategóriáival - rekonstruálva arra a kérdésre keresem a választ, hogy a részvételi színház megismerésdramaturgiái miként értelmezhetők társadalomtudományos kutatómódszertanként.

Amellett érvelek, hogy az interaktív részvételi színházak egy olyan „társadalmi laboratórium” konvencióit alakították ki, amelyet a szakértőség teatralitásával foglalkozó kortárs társadalomkutatás szintén keres, de nem talál. A tudomány- és technológia tanulmányok (STS) esetében ennek egyik fogalmi és módszertani oka az lehet, hogy a „performativitás” és a „teatralitás” fogalma az STS-ben nélkülözi a dramaturgiai gondolkodást (Latour 1993, Muniesa 2014, Chilvers 2015). A politikai antropológia és a közcselekvésbe belépő részvételi kutatás dramaturgiafelfogása (Hajer 2005, 2025, Ercan és Hendriks 2022) pedig kerüli a laboratórium fogalmát, mert a „folyamat” és a „kontextus” kategóriáit éppen a laboratóriumi megismerést imitáló társadalomkutatással szemben alakította ki.

Az előadás egy olyan kérdés kifejtésével zárul, ami a tudástermelés társadalomtudományos megismerésének keretei között latolgatja a részvételi színház és a laboratórium integrálásának lehetőségét, nehézségeit, veszélyeit.

Pikli Natália (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

A színészi „átszellemülés” nyomában: mit mond a színházi gyakorlat, mire lehet jó a modern tudomány?

„Hát nem szégyen, hogy itt ez a színész / kitalált érzelmekbe – egy mesébe! – / így bele tudta önteni a lelkét: az átéléstől elsápadt az arca, / a szeme könnyes lett, átszellemült, / a hangja megtört, és egész személye / így átalakult?!” (*Hamlet*, 1600 körül, 2.2. 545-551., Nádasdy Ádám fordítása). Az úgynevezett sztanyiszlavszkij, pszichológiai és fiziológiai alapú színészi „átélés” nem a modern kor vívmánya: már Shakespeare műveiben és a kor színészeiről fennmaradt feljegyzésekben is elő-előkerül az a tétel, hogy a színészi játék eredményeképpen a színészben és a közönségben egyaránt megszületik ugyanaz az érzelem. A *Hamlet*et játszó Richard Burbage (1567-1619) ilyen típusú „impersonation”, azaz „megszemélyesítő” tehetségét is dicsérték már a kortársak, másrészt, ahogy Thomas Nashe leírta, a *VI. Henrik* előadása során a Talbot-t játszó színész játékának hatására a közönség is fiziológiai-pszichológiai reakciót mutat: friss könnyekkel gyászolja őt, és „azt képzei, hogy látják, amint frissen buzog belőle a vér” (részlet, szabad fordításban, eredeti: „have his bones new embalmed with the tears of ten thousand spectators at least, (at several times), who, in the tragedian that represents his person, imagine they behold him fresh bleeding”, *Pierce Penniless*, 1592). Azaz a színházi-színészi gyakorlatban egyértelműen megképződni látszik az érzelmi hatás a színészben és a közönségben egyaránt. Ennek megteremtésére többféle színészképzési gyakorlat és rendszer alakult ki, az elmúlt évtizedekben viszont elindult ennek tudományos vizsgálata is, mely a kognitív tudományok és egyéb természettudományos módszerek alkalmazásával próbál a jelenségre magyarázatot adni, az agy tükröneuronjainak vizsgálatától más, empirikus vagy statisztikus megközelítésekig. Amy Cook cikkeitől kezdve Bruce McConachie (*Engaging Audiences: A Cognitive Approach to Spectating in the Theatre*, Routledge, 2008) vagy John Lutterbie (*Toward a General Theory of Acting: Cognitive Science and Performance*, Routledge, 2011) monográfiájáig többen igyekeztek már a tudomány eszközeivel magyarázni e művészi gyakorlatot, magyarul legutóbb Simon Balázs *Aramlat a színházban* címmel jelentetett meg erről könyvet (L'Harmattan, 2025). E témakörben állandó probléma marad Sztanyiszlavszkij életművének kérdése is: Annie Tyson gyakorló színházi szakember szintén nemrég adott ki könyvet *Shakespeare and Stanislavsky* címmel (Bloomsbury, 2025). Előadásom természetesen nem vállalkozhat e nagy és szerteágazó témának beható tárgyalására, mindössze arra tesz kísérletet, hogy ezt a kérdéskört a tudomány és a színházi-színészképzési gyakorlat kettősében felvezesse, rámutasson a legfontosabb problémákra, lehetséges kutatási utakra és gyakorlati felhasználási módokra.

Adamovich Ferenc (MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet)

Sztanyiszlavszkij rendszere, a jóga és a virtuális valóság összefüggése a mozgáselemzés tekintetében

„Szükségessé vált megvizsgálnunk, valójában mi mindent köszönhet a módszer az ősi indiai filozófiának és gyakorlatoknak.” (Cserkasszkij 2009) Előadásomban Sztanyiszlavszkij rendszerén keresztül vizsgálom az affektív mozgáspedagógia rendszerét az átélés és az alakítás tekintetében, majd kitekintek, hogy a virtuális valóság milyen lehetőségeket hordozhat a színházpedagógiai környezetben, hogyan egészítheti ki a két technikát a figyelemvezetés jelentőségén keresztül.

Bemutatom Szergej Cserkasszkij tanulmánya alapján, hogy a hatha jógának Sztanyiszlavszkij technikájában meghatározó szerepe volt, de mégis az idézett szövegek alapján más funkcióban artikulálódik, mint az affektív mozgáspedagógia területén. A jóga terminológiáján keresztül kísérletet teszek a két technika összehasonlítására. A téziseket a legfrissebb neurológiai eredményekkel igazolom. Sztanyiszlavszkij rendszere olyan területeket érint, amik nemcsak a színművészetben, hanem a táncművészetben is jelentősek. Hatásai megnyilvánulnak a napi szintű tréningben, az alkotói folyamatban és a színpadon való létezésben is. Sztanyiszlavszkij kijelölte a játékhoz szükséges belső tényezőket, melyek az átéléshez, és külső tényezőket, amik az alakításhoz kapcsolódnak. Az alakítást cselekvésnek hívom a dolgozatban, mivel egy aktivitáshoz kapcsolódik, ami fizikai változással jár. Ennek része lehet a test elmozdulása, a gesztusok minősége vagy az arc izmainak aktivitása is. Ha ennél még szélesebbre nyitjuk a vizsgálat tárgyának fókuszát, akkor megfigyelhetjük, hogy ez a két fő folyamat valójában egy dologra épül ez pedig a figyelem irányítása. A figyelem irányítása, vagyis a koncentráció fejlesztése indokolja a jóga bevezetését a tréningekbe, ami szervesen kapcsolódik az átéléshez és a cselekvés felépítéséhez is.

Csete Borbála (Pécsi Tudományegyetem)

Színház és tudomány az Ördögkatlanban

Az Ördögkatlan Fesztivál a dél-baranyai falvakban különleges kulturális térként működik. A Szoborpark és más játszóhelyei aktív közösségi hellyé válnak. A fesztivál átrendezi a teret: művészeti központtá alakul, a természeti környezet és a bemutatott művek egyedi esztétikai tapasztalatot ígérnek. Nemcsak új előadások, de új emberi kapcsolatok is születnek; a fesztivál egyszerre emlékeztetpolitikai és közösségi kísérlet. Az Ördögkatlan színházi laboratórium: társadalmi tapasztalatok, korábbi és saját, új tradíciói bemutatásával túlnyúlik a rögtönzött színpadokon, közönségét közösséggé formálja.

NOVEMBER 14. PÉNTEK (Kari Tanácsterem)

10.00-11.40 SZÍNHÁZ ÉS DRÁMA: INTÉZMÉNYI ÉS TÁRSADALMI VETÜLETEK

Gara Misel (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Démonok gyülekezete: a színházellenesség társadalompolitikája a korai kereszténységben

Az előadás elsődleges célja, hogy bemutassa azt a társadalomtörténeti fordulatot melyben a görög–római színház „bálványimádásnak” minősítette a korai keresztény dogma, a teológiai háttér és elméleti keret mellett feltárva a folyamat vallásszociológiai és vallásantropológiai okait.

A késő antik színházban a „bálványimádás” gyakorlata, azaz az állatáldozat bemutatása és az ezt követő áldozati lakoma közös elfogyasztása, áldozati közösséget (*communio/koinónia*) hoz létre, mely egyben a *polis* kultuszában aktív részt vállaló teljes polgárjoggal bíró férfiak exkluzív természetű polgári közössége (*politeuma*). A polgárjogúak a *polis* összlakosságához képest szűk elitet képeztek, melyből az áldozat tilalma miatt a zsidók és a keresztények kiszorultak. A pogány paradigmában az áldozaton való részvétel tehát nem csak vallási szimbólum, de közvetlen hatállyal bíró jogi aktus, ha tetszik szerződéses forma, mely az aktív polgárjogi státusz közvetlen előfeltétele. Az áldozat ennél fogva a görög–római társadalmi rend alapja, a zsidók és keresztények számára kulturális határvonal (*cultural boundary*). Ebből a perspektívából a színházzal együtt járó „bálványimádás” teremti meg azt az áldozati közösséget, mely miatt a színház „démonok gyülekezetévé” (*concilium daemonum*) válik és amellyel szemben a korai keresztények úgy definiálják önmagukat, mint „ellengyülekezet”, normatív ellentársadalom és ellenpolgárság.

Asztalos Örsike (Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem)

A női hangok hiánya néhány modern dráma befogadástörténetében

Bjørnstjerne Bjørnson *Leonarda* című darabját 1879. december 10-én, Henrik Ibsen *Nórját* 1889. október 4-én, Kabos Ede *Éváját* pedig 1889. október 25-én mutatta be először a budapesti Nemzeti Színház. Utóbbit a premiért követően le is vették a műsorról. A három dráma korai fogadtatástörténete nagyon hasonló, a kritikákban rendszerint felmerült a női főhős elítélése, motivációjának meg nem értése. Ez ugyan mérséklődött a két norvég példa esetében a kulturális és földrajzi távolság miatt, de a magyar pályakezdő szerző nem volt ennyire szerencsés: a bemutatót követően Éva döntései és tettei éles kritikával néztek szembe ennek kulturális közelsége, felismerhető volta miatt. Jelen előadásban arra keresem a választ, hogy e három esetből kiindulva mit tudhatunk meg a női karakterek megértésére törekvő értelmezések hiányáról, és ennek milyen következménye volt a házasságot, illetve a férfi és női kapcsolatokat előtérbe állító magyar modern drámák alakulástörténetében.

Heltai Gyöngyi (Vietnám Nemzeti Egyetem)

Közlekedési és kommunikációs innovációk hatása a színházi ügynöki szakma magyarországi professzionalizációjára

A prezentáció két kérdéskört – tudományos felfedezések hatását a színházi működésre, illetve egy társadalomtörténeti kategória alkalmazhatóságát magyar színháztörténeti kontextusban – érintve vizsgálja tudomány és színház kapcsolatát. Levéltári források segítségével mutatom be egy, a *Global Theatre Histories* (Christopher B. Balme) vizsgálódásaiban már feltárt, a tudományos-technikai fejlődéssel összefüggő transzkulturális színházi jelenségnek a magyar színházi export bonyolításában is megjelenő formáit. Arról a 19. század második felétől globális szinten kimutatható hatásról van szó, hogy egyes, a tudományos-technikai fejlődés, a modernizáció következtében létrejövő, a közlekedést és a kommunikációt felgyorsító eszközök (kontinensek közti rendszeres hajójáratok, távirat) miként tették lehetővé a nemzetközi színházi export-import meghatározó szórakoztatóipari üzletággá válását. Illetve, ezen belül a darabok, és a szerzői jogok közvetítését

bonyolító színházi ügynökök autonómiájának, s ezáltal a repertoárépítésre gyakorolt hatásának növekedését. A prezentáció ebből a kérdéskörből a pesti színházi ipar és a Broadway, valamint a hollywoodi filmstúdiók közti kapcsolattartás mechanizmusát, csatornáit vizsgálja, üzleti táviratok, azonkívül a transzatlanti hajóutakra, a nemzetközi színházi ügynök-hálózatok működésére és a nemzetközi szerzői jogi szabályozásra vonatkozó dokumentumok elemzésével. A vizsgált forrás: Edmond Pauker/Pók Ödön (1887–1962) színházi ügynöknek a New York-i Public Libraryban őrzött iratanyaga.

A prezentáció második kérdéseként, e levelezés segítségével, egy – a társadalomtörténetben és szociológiában évtizedek óta népszerű – vizsgálati szempont, a professzionalizáció fogalma felől is értelmezni próbálom a színházi ügynöki foglalkozás magyarországi kialakulását. A közelmúltban működött „A professzionalizáció története. Magyarország a 19-20. században európai kontextusban” OTKA kutatócsoport, azonban ennek keretében a kis csoportot alkotó színházi ügynök, színpadi kiadó foglalkozást nem vizsgálták. Ezt némileg pótlandó, a színházi ügynöki szakmával foglalkozó külföldi szakirodalomra (Nic Leonhardt, Marlis Schweitzer) is kitekintve, annak jelzésére törekszem, hogy a színházi közvetítői foglalkozás professzionalizációja Magyarországon mely fázisokon keresztül, milyen dinamikával történt. Az egymást váltó társadalomtörténeti korszakok valamelyikében rendelkezett-e ez a foglalkozás a professzió kritériumaival vagy inkább félprofesszióként írható le, jellemezte-e gyakorlóit felfele mobilitás, vagy érintette-e a deprofesszionalizáció?

Csadi Zoltán (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Levél, szerző, színház: Hunyady Sándor és Jób Dániel levelezése mint intézménytörténeti forrás

Előadásomban a Hunyady Sándor és Jób Dániel között 1928 és 1942 között folytatott levelezés színháztörténeti jelentőségét vizsgálom, különös tekintettel arra, hogyan válhat egy író és egy művészeti igazgató párbeszéde olyan elsődleges forrássá, amely túlmutat a biográfia vagy a műértelmezés szintjén, és intézményi működésmódokat, dramaturgiai döntéshozatalt, valamint a színházi tudás belső körforgását is rekonstruálhatóvá teszi.

A levélananyag nem csupán a Vígszínház belső kommunikációjának lenyomata, hanem élő dokumentuma annak, hogyan formálódott egyes előadások esztétikája, hogyan jelent meg a cenzúra, a közönségízlés és az alkotói szabadság feszültsége a mindennapi gyakorlatban. Hunyady-drámák születésének példáin keresztül bemutatom, miként működik a színház társalkotói térként, és hogyan artikulálódnak benne a korszak társadalmi-politikai kihívásai is.

11.50-13.50 PHILTHER-SZEKCIÓ

Cselle Gabriella (Pécsi Tudományegyetem)

Szentpétery Zsigmond: *Czigány*, 1853.

A mikrotörténeti szemléletű Philther-módszer a pozitívista színháztörténetírással szembeállítva fogalmazza meg önmagát és az 1949 utáni időszak magyar nyelvű színházi előadások elemzését és feldolgozását tűzi ki célul maga elé. Előadásomban bemutatom, ez a módszer hogyan alkalmazható egy 19. század közepén, 1853-ban keletkezett előadásra is. Célom, hogy bebizonyítsam: ez a tudományos kutatási módszer nem csupán a színháztörténet egy szeletének elemzésére alkalmas, de egész színháztörténeti szemléletünket képes megváltoztatni. A Philther-módszer hat szempontja alapján – színháztörténeti kontextus; dramaturgia; rendezés; színészi játék; színházi látvány- és hangzás; hatástörténet – vizsgálom meg Szigligeti Ede *Czigány* című népszínművét. A vizsgálat során nem csupán a Philther-módszert mutatom be, de a pozitívista színháztörténetírással összehasonlításban teszem ezt. Ezáltal válik igazán láthatóvá az a népszínmű, mely évtizedeken keresztül uralta a magyar nyelvű színpadokat és amely szöveg az egyik legjelentősebbnek tekinthető a cigányság reprezentációjának tekintetében a 19. és a 20. században.

Jákfalvi Magdolna (Pécsi Tudományegyetem)

Házi tragédia. Zsótér Sándor: *Fondor és szerelem*, 2016.

2016 novemberében Zsótér Sándor Schillert rendez a régi SZFE-n, az *Ármány és szerelem* meg *Fondor és szerelem* néven. Az elemzésem a játék koordinátarendszerét rajzolja fel abban a dimenzióban, ahol a színházcsinálói posztok egymásba olvadnak, ahol Zsótér (rendező, dramaturg, játékmester) és a hallgatók (színészek, játszó, fiatalok) közötti megfeszített figyelem energiájából örvénylő valamibe esik bele a néző – szinte észrevétlenül. Ezt a valamit színházi eseménynek nevezzük, s leginkább a valóság és a fikció határterületeinek megtalálásával kísérjük meg tetten érni. Erika Fischer-Lichte invenciózus tanulmánya (*Reality and Fiction in Contemporary Theatre*, 2008) nem Schiller, de kortársa, Johann Jakob Engel felé fordul az efféle korporealitás megértéséhez, s végül a test és a tér kapcsolatában mutat rá: a néző miként tud a fikció és a valóság mezsgyéjén egyszerre járni.

Továbbíve ezt a felismerést a szövegfolyamok dimenzióváltásával erősítjük E. F-L. meglátását. Zsótér Schiller *Ármányából* egyrészt ismeretlen, távoli *Fondort* csinál, másrészt akkor, amikor eltávolodna a korporealitástól a színész, egy vendégszöveg elmondásával, elmondatásával visszahúzza az egész folyamatot az épített valóságba.

Az elemzés a Philther-módszer dramaturgiai blokkjának kereteit használja.

Muntag Vince (ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja)

Megfiatalított Molnár (?). Berényi Gábor: *Játék a kastélyban*, 1957.

Ismeretes, hogy 1948 és 1956 között Molnár Ferencnek egy műve sem kerülhetett színre Magyarországon. A nagy csend utáni első bemutató ugyan pesti, a játékhagyomány újraindulása mégis vidéki központokhoz kötődik. Az 1957-es debreceni *Játék a kastélyban* az első alkalmak egyike, amikor feltehető a kérdés, mit lehet kezdeni Molnár Ferencel egy olyan kulturális környezetben, amikor a közönségül szolgáló társadalmi bázis és vele együtt a színházi közeg és ideológiai háttér is alapjaiban változott meg. Az előadás ennek a kontextusnak a feltárására vállalkozik. Innen teszi fel azt a kérdést, hogy Berényi Gábor pályáján mit jelent Molnárt rendezni, és hogy pontosan mi a jelentősége annak, hogy az ötvenévesre megírt Turait az 1957-ben harmincéves Márkus László játssza el. Mert bár a szerepkörök játékmódbeli megújítása távolról sem jellemző az ezt követő időszak Molnár-színreviteire, Márkus játékán keresztül ennek a rendezésnek mégis lehet hatástörténeti relevanciája.

Oláh Tamás (ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja)

„Hamarosan megtudtuk, hogy is fogunk itt élni.” Lányi István: *Anna Frank naplója*, 1958. (Járasi Magyar Népszínház)

A vajdasági Járasi Magyar Népszínház 1958-ban, a „felszabadulás” tizedik évfordulója alkalmából, az országos rendezvényekhez kapcsolódva, öt szerbhorvát nyelvű kőszínházzal szinte egyidőben mutatja be Frances Goodrich és Albert Hackett színpadi adaptációját *Anna Frank naplójából*. A kis létszámú együttes a huszadik és huszonegyedik századi vajdasági magyar színháztörténetben egyedülként tematizálja a holokausztot. Lányi István kritikai és közönségsikert arató rendezése közvetetten a jellemzően magyar nyelvű vajdasági zsidóság német és magyar megszállás alatti történetét jeleníti meg, és a kettős kisebbségi identitás kérdéseit is felveti az ötvenes évek végére megszilárduló szocialista Jugoszláviában.

Porogi Dorka (Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja)

Hevesi Sándor: *A néma levente*, 1936.

A modern rendezői színház első hazai nagy alakja – és ily módon befolyásolója annak, amit Magyarországon „a színházrendező” foglalkozásról ma is gondolunk – a jogot és filozófiát végzett író és fordító Hevesi Sándor, aki színházi műhelyének, a Thália Társaságnak szakmai tapasztalatait és színésznevelő programját már az 1900-as években, elméleti munkákban rögzítette. Az ő rendezői profiljának a kutatását végzem az 1936-ban, a Magyar Színházban bemutatott *A néma levente* Philther-elemzésén keresztül. Ez az előadás Hevesi egyik utolsó rendezése, négy évvel a Nemzeti Színház igazgatói székéből való kényszerű távozása után, a Nemzeti Színház sztárszínésznőjével a főszerepben. Bár Bajor Gizi jól dolgozik együtt a Nemzeti új igazgatójával is, Hevesit tekinti mesterének. A néma levente rekonstrukciója során a „mester” és a „mesterség” jegyeit keresem a rendezői gyakorlatban.

15.00-16.40 SZÍNHÁZ, POLITIKA, KULTÚRA

Rigó Renáta (Magyar Nemzeti Levéltár, Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szakmaiság vagy propaganda? A Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetség szerepe az ötvenes években

A Rákosi-korszakban a színház- és filmművészet intézményes felügyeletére, a művészek és technikai dolgozók szakmai-politikai nevelésére hozták létre a Magyar Színház- és Filmművészeti Szövetséget (1949–1957). A szervezet működése egyszerre tükrözte a korszak ideológiai elvárásait és a szakmai önszerveződés kísérleteit. Előadásomban egyrészt szervezettörténeti és intézménytörténeti szempontból elemzem a szövetség létrejöttét és átalakulásait az 1949–1956 közötti időszakban, az alapszabályok (1949, 1951, 1955) és levéltári források (HUMNL-OL-P 2143) alapján. Bemutatom a szervezeti struktúrát (közgyűlés, vezetőség, bizottságok), valamint a szakmai tagolódást (tagozatok, szakosztályok, szakmai bizottságok), külön figyelemmel a színháztudományhoz kapcsolódó kezdeményezésekre.

Az előadás második részében arra keresem a választ, hogy a szövetség milyen mértékben járult hozzá a színháztudomány fejlődéséhez, illetve mennyiben szolgálta inkább a politikai propaganda céljait. Ennek kapcsán kitérek a Tudományos Osztály és a Sztanyiszlavszkij-körök működésére, a *Színház és filmművészet* c. folyóirat kiadására, valamint a színházi konferenciák és szakmai találkozók szerepére. A vizsgálat így egyszerre járulhat hozzá a színháztudomány intézménytörténetének feltárásához és a tudomány és politika kölcsönhatásának kritikai értelmezéséhez.

Ring Orsolya (Eötvös Loránd Tudományegyetem, ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont)

A kultúra politikává válása: a tiszaföldvári Hajnóczy József Gimnázium irodalmi színpadának története (1965–1967)

Az előadás a tiszaföldvári Hajnóczy József Gimnázium irodalmi színpadának (1965–1967) történetét vizsgálja. A kutatás fő kérdése, hogyan vált egy kezdetben ártalmatlan irodalmi színpad olyan jelenséggé, amellyel a kultúrpolitika legmagasabb szintjén foglalkoztak, és amelyet végül betiltottak. A forrásokat elsősorban 2024-ben készült oral history-interjúk és állambiztonsági megfigyelési dokumentumok alkotják. A tiszaföldvári színpad története túlmutat egy helyi kulturális kezdeményezés keretein, és olyan kulturális gyakorlat példája, amely megmutatja, hogyan alakulhattak ki olyan terek a Kádár-rendszerben, ahol a kulturális tőke felhalmozása mellett társadalmi és politikai kérdések is kifejezésre juthattak – egészen addig a pontig, amikor ez a tevékenység a hatalom számára túlzottan láthatóvá vált.

Schuller Gabriella (Szépművészeti Múzeum – KEMKI – Artpool)

Egy hagyaték tanulságai és tanúságai: a Kovács István Stúdió (1972 - 1976) előadásairól

A Kovács István Stúdiót 1972-ben alapította Najmányi László. Bár a társulat mint a hetvenes évek első felének egyik legfontosabb kísérleti csoportja volt számon tartva, az alapító emigrációja után emlékezete elhalványult, a társulat dokumentumai évtizedekig lappangtak. Najmányi László 2020 nyarán bekövetkezett halála után unokaöccse, Vályi Gábor áttekintette és kronologikus-műfaji sorrendbe állította a hagyatékot, és nagylelkűen az Artpool Művészetkutató Központ gyűjteményének ajándékozta. Így kerültek elő a Kovács István Stúdió korábban elveszettnek hitt dokumentumai és a korszakban született egyéb, a színház szerepével, működésmódjával foglalkozó Najmányi-írások. Előadásomban azokkal a történetírói metodológiai problémákkal foglalkozom, melyekkel a dokumentumok szembesítenek a feldolgozó munka során, továbbá pontosítani és árnyalni igyekszem a társulat működéséről szóló korábbi tudásunkat.

Rácz Ráhel (Színház- és Filmművészeti Egyetem)

Gazdaság- és társadalomtörténeti aspektusok Várkonyi Zoltán Művész Színházában

Disszertációm Ruttkai Éva kapcsán a nőképet, valamint a polgári színház gyakorlatait és jelenségeit tanulmányozza. A színésznő előadásai és szerepei meghaladják a korszak szocialista realista konvencióit. Ennek kibontakozását leginkább a vígszínházi Várkonyi Zoltán-korszak (1962–1979) biztosítja. A dolgozat Várkonyi-féle érát mint a Kádár-korszak egy lehetséges és specifikus „ellenkulturális” dimenziójaként értelmezi.

Álláspontom szerint a Várkonyi-féle Művész Színház (1945–1949) a tendencia gyökereként, előzményeként értelmezhető. Ennek kapcsán önálló, önszorgalmú projektet indítottam, amely a Művész Színház komplex igényű kutatását (később publikálását) célozza meg. Számos olyan új információ került elő a munka alatt, amely újrakeretezi az eddig rögzült paneleket és adatokat. A kutatás az örökösök, Várkonyiné Farkas Éva és Várkonyi Gáspár együttműködésével (Várkonyi-hagyaték), az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában, Kovács-Burda Zita segítségével, valamint az Országos Színháztörténeti Múzeumban, Gajdó Tamás mentorálásával zajlott.

A munkát a színháztudományi diskurzusok mellett történettudományi aspektusok segítik. Szakirodalmat tekintve, fontos forrásnak bizonyul például Tracy C. Davis *The Performing Century – Nineteenth-Century Theatre's History*, Gyáni Gábor *A polgári és parasztpolgári Magyarország – Társadalomtörténeti vizsgálódások; Az elveszithető múlt; Az utca és a szalon – Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870-1940*. Előadásomban a kutatás eredményeit szeretném ismertetni.

16.50-19.00 ART AS RESEARCH-SZEKCIÓ

Kelemen Kristóf (Pécsi Tudományegyetem)

Szellemek nyomában: a *Necromancy* című VR-performansz alkotófolyamatáról

A balatonboglári Kék Kápolnában volt a bemutatója a *Necromancy* című dokumentarista VR-performansznak. A nézők a Dohány utcai lakásszínház nyomai mentén hátrahagyott tereken, illatokon, tapintáson keresztül találkoztak a „múlt szellemeivel”. A projekt, amely a *Performatív archívumok: Balatonboglár 1970–73*. programsorozat részeként valósult meg, egy kísérlet volt arra, hogy miként találkozik egymással a művészi intuíció, a VR-technológia és színházi emlékezet. Az előadásban a munkafolyamat fázisait és kihívásait mutatom be.

Kovács Krisztina (Pécsi Tudományegyetem, Vígszínház)

Nézői levelek mintázatai: a *Szabadság Matiné* 1970-es rekonstrukciójához használt források digitális elemzése

A színháztörténeti kutatások egyik legértékesebb, de legnehezebben feldolgozható forrástípusa a nagymennyiségű személyes dokumentum – például a nézői levelek, személyes visszaemlékezések hatalmas iratanyaga. Ezek egyszerre hordoznak esztétikai, társadalomtörténeti és intézménytörténeti információkat, ugyanakkor feldolgozásuk a kutató számára nagyon időigényes.

Előadásomban arra vállalkozom, hogy bemutassam: a mesterséges intelligencia hogyan segítheti egy nagyméretű forráskorpusz elemzését. Egy személyes archívumban fennmaradt, csaknem 200 nézői levél digitalizálását követően AI-alapú szövegelemzést alkalmazok, amely képes tematikus mintázatok, kulcsszavak, érzelmi tónusok azonosítására, valamint statisztikai összesítések és vizuális megjelenítések létrehozására. A kísérleti elemzés módszertani javaslatot kínál és konkrét példán keresztül illusztrálja, miként lehet a digitális kultúra új eszközeit bevonni a színháztörténeti kutatásba.

Az előadás arra keresi a választ, hogy a mesterséges intelligencia hogyan gyorsíthatja fel és gazdagíthatja a forrásfeldolgozás folyamatát, valamint miként teremthet hidat a hagyományos színháztörténeti vizsgáldások és a digitális tudomány innovatív apparátusai között.

Sahin-Tóth Sára (Pécsi Tudományegyetem)

Peter Handke kínvallatásai

Előadásomban egy próbafolyamat rendezői tapasztalatain keresztül vizsgálom Peter Handke *Kaspar* című drámáját. A vizsgálódás fő iránymutatóit Handke szerzői instrukciói megvalósításának kérdése és a drámához fűzött kommentárjai adták. Gondolatmenetem fókuszában a színház létrejöttének, illetve a handke-i reprezentáció és jelenlét kérdése áll. Hans-Thies Lehmann *Posztdramatikus színház* című kötetének Performansz fejezetében megjelenő jelenlét-fogalom alapján tárgyalom a jelenlét természetét és változékonyságát a nézői és az előadói szemszögből, illetve a handke-i példán keresztül érvelek a kétpólusú, radikális színházi gondolkodásmód érvényessége és a profetikus perszónával járó performatív szabadság mellett.

Végh Ildikó (Pécsi Tudományegyetem, Katona József Színház)

Mese volt, minden szava igaz volt a Katonában

A műltfeldolgozás, a múlt megértése a színházi folyamatok létrehozásának (és befogadásának is) alapfeltétele. Előadásomban a közösségi színházi alkotás gyakorlatát mutatom be a Katona József Színház Behívó programjában megvalósuló közösségi színházi projekt, a *Terítés* munkacímű közösségi színházi előadás kapcsán. A projekt témája, hogyan határozzák meg az identitásunkat a családi történetek vagy a család traumái, mennyire identitásképzők az ősök, dédszülők, nagyszülők történetei, hogyan és kik mesélik tovább ezeket a történeteket, mi a viszonya ezekhez a történetekhez a különböző generációknak, hogyan tudjuk színházi eszközökkel együtt újraírni és továbbírni a család történetét. A próbafolyamat rögzítése mellett összegyűjtöm és elemzem a próbafolyamat során alkalmazott módszereket, az előadás szövegét alakító dramaturgiát, a nézőknek felkínált szereplépesi lehetőségeket. Az előadás a Művészet mint kutatás metodikával, a nézőkkel közösen kialakított emlékezés terének változásait rögzíti.

Zsigó Anna (Pécsi Tudományegyetem)

A dramaturg mint nő

Előadásomban a dramaturg tevékenységén keresztül a láthatatlan munka nyomait kutatom a színházi alkotófolyamatokban. Művészetszociológiai megközelítéssel összevetem a reprodukzív munka fogalmát a művészeti munkavégzés egyes aspektusaival. A feminista dramaturgia irányzataiból kiindulva az intuíció, a hiba, a tekintet és a szeretet munkaeszközként való felhasználását vizsgálom saját gyakorlati dramaturgi szerepemben, keresve a művészeti munka és a kutatás elválaszthatatlanságának bizonyítékait.

Szabó-Székely Ármin (Pécsi Tudományegyetem, Katona József Színház)

Performatív kutatás Pécssett

Előadásomban a Pécsi Tudományegyetemen 2024 őszén indult Irodalom- és Kultúratudomány MA képzés színházi specializációjának szakmai és elméleti kereteit vázolom. Bemutatom az oktatói gondolkodást inspiráló kérdéseket, valamint a kialakulóban lévő joggyakorlatokat. Képzésünkben a dramaturgiai, színháztudományi, színházírási tanulmányokat nemcsak szakmailag hasznos tudásnak tételezzük, hanem a kritikus értelmiségi pozíció lehetséges eszközének, amelyben a dramaturg, a kutató, az író, a színházcsináló tudatos állampolgárként és új társadalmi valóságok alakítójaként jelenik meg.
